

Iz strane stručne literature

Leon A. Jakobovits

PREMA NOVOJ FILOZOFIJI NASTAVE JEZIKA

I. Etnometodološka perspektiva¹

Ono što je danas novo bit će sutra obično, a prekosutra zastarjelo. Dojučerašnja aktuelnost gubi svaku postojanost u sadašnjosti. Tehnološka društva pridaju budućnosti primarno mjesto. Modernizam napušta prošlost i svodi sadašnjicu na jednostavnu bazu ekstrapolacije. Iz toga proizlazi da »budućnost« postaje stožer intelektualne analize isto tako kao i drugi akademski predmeti proučavani u sveučilišnim sredinama. Naša će sveučilišta možda uskoro imati sekcije »futurologije«, a budući »doktori futurologije« formirat će druge »futurologe«, čija će dužnost biti da podignu futurističko razmišljanje na nivo znanstvene discipline. Ovim člankom ja želim dati svoj obol nauci budućnosti.

Mogu reći da je moja analiza karakteristična za etnometodološki pristup (usporedi Garfinkel, 1968; Sacks, 1972; Schegloff, 1972; 1968; Jakobovits, 1973; Jakobovits i Gordon, u pripremi). U tom tipu analize jedinice promatranja moraju biti definirane pertinentnim pojmovima za članove skupina ili podskupina čiji sistem recipročnih akcija čini domenu ili objekt analize. Ja ću u nastavku izlaganja usredotočiti svoje razmišljanje na postupke budućih profesora stranih jezika pa će prema tome i jedinice promatranja uzete za moju analizu morati omogućiti da opišemo aktivnosti profesora u 2000. godini. Ali kako je ovaj članak ujedno namijenjen i profesorima današnjice, jedinice naše analize morat će se podvrći dopunskoj prisili: da imaju značenje za današnje kolege profesora budućnosti. Taj dvostruki zahtjev otežava moj zadatak, ali zbog same prirode moje teme, futurologije, ta je poteškoća neizbježiva.

Jedan od prikladnih načina pristupanja tom problemu sastoji se u ispitivanju nekih aktuelnih postupaka, tj. onih koji odražavaju ideje prihvaćene u pogledu obrazovanja, i najviše rasprostranjenih u kulturnoj podskupini,²

¹ Etnometodologija je postupak mišljenja koji se temelji na činjenici da ljudi nisu izolirana bića, već da pripadaju društvenim ili prirodnim skupinama (grupama), a prirodne su skupine još podijeljene na podskupine (vidi bilješku 2), koje karakterizira njihovo vlastito mjerilo kulturnih vrijednosti.

² Na engleskom *sub-culture*: jedna od posebnih skupina neke etničke zajednice. Ovdje se članovi izdiferencirane skupine (koju sačinjavaju nastavnici stranog jezika) razlikuju od drugih po svojim interesima i po svojim profesionalnim aktivnostima.

koju čini milieu nastavnika stranih jezika. Zatim ću ispitati koje promjene mogu modificirati te ideje i kako će novi principi moći u budućnosti djelovati na praksu nastave jezika.

II. O nekim idejama dobivenim u nastavi jezika: »Program«

Kad profesori govore o »programu živih jezika«, oni otkrivaju svoje vjerovanje u filozofiju obrazovanja, koja je isto toliko stara koliko i sama obrazovna institucija. Današnji će čitalac lakše identificirati tu filozofiju ako formuliramo neke od njenih osnovnih implicitnih postulata. To jest: cilj obrazovanja jest obrazovati; onaj koji obrazuje mora biti u stanju dokazati da vlada nekim enciklopedijskim znanjem koje crpi na mjerodavnim izvorima; škola obrazuje narod; enciklopedijsko znanje koje ona mora dati nagomilano je u programu; program dijeli znanje u kategorije nazvane »predmeti« i označene naslovom kolegija; kolegiji su organizirani prema ljestvici progresije, kojoj je cilj da reflektira jednu sekvenciju etapa, pogodnu za učenje i koja ide od jednostavnog i laganog k složenom i teškom; kolegiji su podijeljeni na radne jedinice nazvane školski satovi; aktivnosti školskog sata propisane su planom lekcije, a taj je plan usko povezan element u seriju lekcija, čiji skup čini jedan ciklus; rezultati dobiveni u tom ciklusu procijenjeni su pomoću redovitih testova pamćenja i testova određenog stupnja; prelaženje učenika u viši razred ovisi o najmanjem dobivenom broju bodova na kraju testiranja i to ide tako dok svi ciklusi »neophodnog minimalnog kursusa«, nazvanog »program« nisu potvrđeni testovima i drugim mehanizmima predviđenim za prelaženje iz jednog stupnja u drugi; učenik dobiva svaki put diplome, čija vrijednost raste postepeno s napredovanjem u sistemu; većina učenika napušta školu na nekom određenom stupnju i svojim diplomama povećava rang obrazovanih građana, ali samo manji dio učenika — radi se o onima kojima školski kalup najbolje odgovara — postižu na vrhu svoje sveučilišne karijere najviše diplome: njima je zatim povjerena dužnost da povećavaju u širinu polje znanja. Prije ili kasnije ta će se nova znanja uklopiti u školski program i na taj način »program« ne kasni u odnosu prema modernim znanstvenim istraživanjima, već raste u istim proporcijama kao i enciklopedijsko znanje društva.

Htio bih naglasiti tri karakteristična aspekta ove filozofije:

- a) Ona je *cirkularna* i *ciklička*; hrani se u zatvorenoj posudi; stvaranje nove nauke osiguravaju oni koji su najbolje asimilirali staru nauku (»sakupljači diploma«, koji postaju utjecajni građani i kontroliraju školsku politiku, koja nagrađuje one koji postižu diplome koje će im omogućiti da zauzmu autoritativne položaje, s kojih će, kad dođe na njih red... itd.).
- b) Ona osigurava *standardizaciju znanja* da bi se u kulturnoj zajednici mogla ustanoviti hijerarhija podskupina čiji su statut i stupanj utjecaja definirani obrazovnim sistemom. Članovi jedne posebne podskupine čine onda izvjesnu rezervu iz koje privredne institucije regrutiraju svoje namještenike.
- c) Ona stvara jaz između »svakidašnje vještine« i »akademskog znanja«, onakvog kakvo je definirano u programu. Društva s naprednom tehnologijom pripisuju akademskom ili enciklopedijskom znanju mnogo veću važnost i poštivanje nego svakidašnjoj »mudrosti«. To se činjenično stanje, međutim, često osporava u ime »duhovnog rasta« ili »humanističke filozofije«.

Sve što je dosad rečeno već je vrlo dobro poznato, ali je ipak trebalo izvući te karakterične crte da bi se jasnije istakle neke posljedice svojstvene toj filozofiji obrazovanja. Uvjeren sam da će bolje razumijevanje i bolje vrednovanje tih posljedica dovesti do svjesnijeg shvaćanja stvari i hraniti će onu dinamičnu silu koja će oblikovati izgled obrazovanja slijedećih godina.

III. O nekim posljedicama današnje filozofije obrazovanja

Ja ću sada analizirati posljedice triju aspekata današnje filozofije obrazovanja koji su prije bili obrazloženi, tj. njenu selektivnu funkciju, funkciju standardizacije i funkciju specijalizacije.

A. *Selektivna funkcija.* Obrazovni je sistem zamišljen za selekciju na svim nivoima i u svakom trenutku — prema mehanizmima koji se mogu komparirati s mehanizmima biološke evolucije. Ta je selekcija evidentnija u nekim kritičnim momentima (ispiti i diplome podijeljene svake godine, koji nam ukazuju na otpad, postotak neuspjeha, krivulje rezultata). Većina ljudi to i razumije najbolje. Ali ljudi manje znaju ili uopće ne znaju opseg moći koju taj tip selekcije daje intelektualnoj vlasti. Treba, međutim, napomenuti da mi razumijemo bolje faktore u domeni biološke evolucije nego u domeni socijalne i intelektualne evolucije, one faktore koji osiguravaju opstanak vrsta.

Vjerujem da će u slijedećih četvrt stoljeća napredak etnometodoloških analiza biti takav da ćemo biti u mogućnosti da promatramo i razumijemo relativnu funkcionalnu vrijednost faktora sociokulturne evolucije. Ti će se napreci u izvjesnom smislu moći komparirati s naprecima koje su pokrenuli pronalasci mikroskopa i teleskopa. Usavršavanje tih novih tehnika promatranja i samoanalize omogućit će bolje razumijevanje sterilizirajućeg karaktera današnje filozofije obrazovanja i rasipanje koje čini dio selektivnosti sistema. Jedna nova filozofija obrazovanja moći će sada sebi prokrciti put i, šireći se, dobaciti izazov staroj filozofiji: njena će sudbina, na kraju, biti u tome da nametne novu koncepciju obrazovanja.

B. *Funkcija standardizacije.* Funkcija standardizacije našeg sadašnjeg obrazovnog sistema doći će do toga da će se smatrati štetnom za pojedinca. Roditelji će sve više odbijati da dovode u pitanje kreativne sposobnosti svoje djece čak i ako ulog mora biti osiguranje stabilne ekonomske budućnosti. Linija podjele bit će povučena između »općeg obrazovanja pojedinca« i »stručnog formiranja«, a to će dovesti ili do stvaranja obrazovnog sistema sa dva paralelna puta, ili sistema s hijerarhijskom ljestvicom, u kojem će privredni organizmi preuzeti dužnost formiranja svojih namještenika za sasvim određena zanimanja.

C. *Funkcija specijalizacije.* Školski program, oslobođen svojih današnjih despotskih funkcija privrednog i akademskog obrazovanja, neće se više posvećivati zadacima profesionalne orijentacije da bi služio procvatu kreativnih sposobnosti pojedinca. Praktični zdrav razum koji se manifestira u aktima svakidašnjeg života, sve realizacije ostvarene zahvaljujući inteligenciji i kreativnom duhu koji nosi obilježje osobnog izraza pojedinca kao i estetska razmatranja, zamijenit će sadašnje kriterije koji se zasnivaju na rezultatima dobivenim na osnovi testova nivoa koji se odnose na točna znanja u predmetima programa, testova koji su primijenjeni u artificijelnom i autoritativnom okviru.

IV. Budućnost programa u nastavi živih jezika

Smatram da će profesori živih jezika morati odigrati jedinstvenu i odlučnu ulogu u budućoj evoluciji koncepta školskog programa. Oni će prvi ostvariti inovacije koje proizlaze iz nove filozofije obrazovanja. Evo liste mojih predviđanja!

a) *Prvi će biti detematiziran program kolegija živog jezika.*

Tematska struktura koja daje specifičnost školskim predmetima vidljivo je neproduktivna, neplodna u nastavi stranog jezika tako da jedino još tradicije ili nepostojanje rješenja prave zamjene mogu biti zapreke promjenama. Predviđam da će se tokom slijedećih godina pojaviti testovi »transakcijskih izvedbi«³, koji će postepeno zamijeniti sadašnju gomilu testova nivoa koji će provjeravati stečena znanja. Na taj će način profesori biti slobodniji u eksperimentiranju s novatorskim tehnikama nastave, koje će se moći uskladiti s novim kriterijima evolucije. Dinamika istraživanja u živim jezicima neće više biti orijentirana na nastavne metode, već na metode vrednovanja ciljeva, a to će omogućiti provođenje »transakcijskih izvedbi«, u njihovoj evoluciji i njihovoj kompleksnosti, od učenika na odredišni jezik. U toku školskog sata nastavne aktivnosti neće više slijediti unaprijed utvrđeni plan lekcije. Njih će, naprotiv, diktirati zahtjevi i potrebe koji će se ispoljiti s obzirom na trenutnu atmosferu u razredu. Taj tip futurističke nastave okvalificirat će kao »performativnu nastavu«⁴ i pokušat će ga precizirati u daljem tekstu.

b) *Kolegij živih jezika bit će, u okviru školskih programa, prvi kolegij usredotočen na učenika kao pojedinca.*

U sveukupnosti školskih programa živi su jezici, možda s obzirom na svoju prirodu, sačuvali relativnu neovisnost. U taj se uspjeh ne može sumnjati. Profesori stranih jezika iskusit će nove atmosfere u razredu koje će proizlaziti iz novih odnosa među učesnicima i baš će te nove atmosfere otvoriti put efikasnijem usvajanju novog »transakcijskog« kodeksa. Taj će kriterij biti poželjan utoliko više što će biti naglašen novim testovima, koji će se uskoro pojaviti.

Novo tehnike nastave postaviti će baze jedne »performativne nastave«, koju će ubuduće adoptirati i druge discipline. Stavljanje učenika u središte nastave jedna je od značajki »performativne nastave«. Cilj »transakcijske« pedagogije definira se pojmovima *individualnog napretka* učenika (vidi Rogers, 1969.) u njegovu konceptualnom polju, tj. pojmovima individualnog svjesnog shvaćanja jednog predmeta ili jednog od njegovih aspekata izabranog i proučenog na osobnoj i individualnoj bazi. Ni profesor ni logična

³ Na engleskom *transactional performances*

— Pojam »performance« pretpostavlja više stjecanje vještina negoli znanja. U toj perspektivi ne obvezuje se student da počinje akumulirati spoznaje, već mu se dopušta ostvarivanje zadataka, konkretnih proizvoda. Učenik će baš u vezi s tim ostvarenjima moći steći potrebna znanja.

— Pojam »transaction« sasvim nov u pedagogiji, pretpostavlja u prvom redu da se između nastavnika i učenika kao pojedinca može provesti ugovor. Radi se o novoj pedagogiji jednakosti zasnovanoj na bilateralnom ugovoru. Ona, dakle, implicira nove tipove odnosa i recipročnih akcija između nastavnika i učenika koji komuniciraju na stranom jeziku ili na odredišnom jeziku.

⁴ Na engleskom *performative teaching*, nastava vezana za konkretno i koja će se oblikovati prema stvarnoj situaciji u razredu i potaknuti pedagogiju doživljenog u ambijentu koji daje prednost slobodi i kreativnosti.

struktura predmeta ne određuju tok učenja, već taj tok slijedi etape individualnog napretka učenika, a slijed tih etapa nepoznat je i nepredvidiv, kao što su to pokazala promatranja.

c) *Kolegij živih jezika bit će prvi* — u okviru programa — koji će *totalno individualizirati nastavu*. Priznato je da su profesori živih jezika bili pioniri razvitka tehnika individualizirane nastave (vidi npr. Altmar i Politzer 1971, Gougher, 1972). Ali »performativna« nastava dovest će i do »performativnog« učenja potpuno oslobođenog od gušenja kreativnosti, koje je neodvojivo od dogmatske enciklopedijske nastave, momentalno u modi. Na satu živih jezika učenik će više nego na bilo kojem drugom kolegiju osjetiti da mu je dana sloboda učenja, dok mu je drugdje ta sloboda uskraćena. Osjetit će se oslobođen mnogobrojnih tiranskih stega i okova procesa sadašnje nastave: oslobođen ocjenjivanja u natjecanjima, suviše sporog ili suviše brzog ritma rada, neumoljivih zasuna napretka utvrđenih na nivou grupe koja ga je otuđivala i lomila, oslobođen sankcije koja bi se morala sručiti na nj u slučaju ako on ne napreduje prema »planningu« učenja uspostavljenom izvan njega, oslobođen službeno nametnute dosade, oslobođen onog neprijateljstva koje u sadašnjem trenutku prevladava u odnosima učitelj—učenik.

d) *Profesor živih jezika prvi će dovesti do pobjede ugovora o nastavi nove filozofije*. Ugovor o nastavi, koji proizlazi iz sadašnje filozofije obrazovanja, nastavlja odražavati utjecaj tradicionalnih vrijednosti. Autoritet koji ima profesor — i koji se u jednoj određenoj manje naprednoj tehnološkoj epohi smatrao normalnim i potpuno prihvatljivim u kulturnoj klimi ambijenta — osjeća se danas do skrajnosti autokratskim i spornim u intelektualnoj klimi koja prevladava kod mladih koji, prema mišljenju tradicionalnih administratora, ispoljuju izvanredan senzibilitet u obrani svoje osobne slobode i svoje nezavisnosti. Prije deset godina u Sjevernoj Americi, kao i u nekim zemljama zapadne Evrope, to napuštanje ostvarene hijerarhije vrijednosti u ugovoru tradicionalne nastave ostvarilo se u obliku otvorenog revolta ili osporavanja kojima se zajednički davala etiketa u javnim debatama »studentskih nemira« ili »problema motivacije studenata«. Taj »raskid« bio je zapažen i interpretiran kao jedna od manifestacija »jaza među generacijama«, kao i poremećaj ravnoteže u odnosima između te iste djece i njihovih roditelja. Bila ta dijagnoza točna ili ne, ipak ostaje istina da natjecateljski duh i neprijateljstvo prožimlju još uvijek atmosferu razreda unatoč liberalnijem i olakšavajućem držanju mladih profesora, novo regrutiranih, i starijih profesora koji su prihvatili stav što teži više k jednakosti.

Izgledalo bi, dakle, da promjena u držanju profesora i njihovih učenika nije dovoljan uvjet za eliminiranje nepravdi učinjenih u školama na planu nastavnici — učenici. To što nam se čini više kao problem nije »jaz među generacijama« već »jaz među nastavničkim i administrativnim osobljem«: uvjeti u kojima nastavnik mora davati izvještaj svojem inspektoru i čitavom obrazovnom sistemu definirani su pojmovima koji nemaju ništa s učenikom kao pojedincem, ali koji tog učenika ipak direktno miješaju u spor. Drugim riječima, ono što izgleda zadovoljavajuće u zapisnicima nastavnika neće uvijek nužno po prirodi zadovoljiti učenika. U tim uvjetima nemoguće je govoriti o autentičnosti ugovorom utvrđenog odnosa između nastavnika i učenika. Mnoge aktivnosti u razredu odvijaju se u neprijateljskoj klimi, koju karakteriziraju recipročno nepovjerenje i sumnjičavost, potreba nadzira-

nja ispita, prijetnje o neuspjehu i kaznama, otvoreno zadirkivanje ili nijema antipatija, izvještačena držanja, ograničene i konvencionalne recipročne akcije, predrasude, razlike u reakcijama nasuprot nekih podskupina u kulturnoj zajednici.

Da bi se stvorila povoljnija klima koju bi karakterizirala sloboda poučavanja i sloboda učenja, sâm ugovor o nastavi mora biti uspostavljen na novoj bazi. Ciljeve definirane pojmovima zadatka predmeta i programa morat će naslijediti ciljevi usredotočeni na učenika.

Nastava stranih jezika vršila je pritisak u korist inovacija u krilu javnog obrazovanja, podvrgavajući iskustvu nove oblike ugovora izrađenih izričito zajednički između profesora i svakoga od njegovih učenika na početku svakog semestra. Zahvaljujući tim potpuno novim metodama — poznatim pod imenom »individualizirana nastava živih jezika« — učenik dijeli s profesorom odgovornost za odluke donesene u brojnim domenama važnim za nastavu: priroda i gustoća sadržaja, ritam progresije, prihvaćanje testova, sistem ocjenjivanja.

Nadam se da će se taj eksperimentalni stav, objašnjen od profesora živih jezika, održati u godinama koje nadolaze i da će ostati kao model dostojan da ga imitiraju i profesori drugih disciplina. U godini 2000. nastava živih jezika bit će usredotočena na učenika, neće biti tematska, njen će cilj biti »izvedba« i bit će mnogo autentičnija. Profesor živih jezika imat će ulogu katalizatora, prijatelja i savjetnika, a njegov primjer bit će predložen za imitiranje drugim profesorima.

e) *Kolegij živih jezika bit će temelj humanističkog obrazovanja.* »Performativna« i autentična nastava »živih jezika«, usredotočena na učenika, poticat će učenika na samoanalizu u kritičkom ispitivanju »transakcijskih« načina: učinak će prijeći okvir živih jezika i proširit će se više na svaki obrazovni kontekst koji definira njegov status učenika. Učenje transakcija u kodeksu odredišnog jezika izvršujući stalni napor samoanalize modificirat će ideju koju učenik stvara sâm o sebi, kodeks koji upravlja njegovim odnosima u materinjem jeziku, njegova ostvarenja pomoću transakcijskog načina u školi i izvan nje i osnovu u autentičnosti njegovih običaja svakidašnjeg života. Na taj će način kolegij živih jezika uključiti i provesti istodobno kombinirane prednosti sadašnjih ostvarenih iskustava u okviru programa koji dotiču predmete, kao mentalna higijena, kazališni izraz, psihologija, lingvistika, društvene nauke, antropologija, a koji su dosad postigli samo osrednje rezultate.

f) *Kolegij živih jezika i dalje će utirati put inovaciji i upotrebi novih nastavnih postupaka.* Magnetofon, oprema jezičnih laboratorija, audio-vizualni materijal, programirana nastava, individualizirani ugovor o nastavi, testovi ocjenjivanja izvođenja: to su neke od važnih inovacija koje su već predložili nastavnici živih jezika. Nadam se da ću vidjeti da se i neke druge inovacije pridružuju prethodnima u slijedećih tridesetak godina, kao npr.:

1) učiniti obvezatnim kao sastavni dio formiranja »iskustvo na terenu«, kao što se to već odavno provodi u medicini, psihoterapiji, u domeni socijalne službe i onedavna u disciplinama koje su više akademskog karaktera, u sociologiji, antropologiji i lingvistici. Boravak u inozemstvu za vrijeme određenih perioda, sudjelovanje ljeti u »lingvističkim kampovima« i u aktivnostima obrane kulturnih vrijednosti (vidi Fishman, 1966), pohađanje redo-

vitih tečajeva na kojima se tretiraju predmeti »programa« na stranom jeziku koji se studira i druge aktivnosti istog tipa bit će isto tako sredstva putem kojih će autentični kulturni aspekti iskustva, što ih je učenik doživio izvan razreda, biti inkorporirani u školski rad, a to će obrazovanje učiniti više »integriranim« i manje specijaliziranim.

2) proširiti bazu na kojoj počiva sadašnja nastava, izaći iz škole te obratiti se i drugim posrednicima u društvu: organizmima ili pojedincima. To bi dovelo do korištenja paraprofesionalaca ili čak ljudi koji su izvan nastave i stavilo bi ih u kontakt s učenicima koji bi s njima imali »transakcije« u određinom kodeksu a da se ne isključi mogućnost da se navedu na rad u ekipama skupine učenika koje bi poučavale jedna drugu.

3) veće učešće »dinamičnih« mass-media komunikacije i prenošenja koje će dopustiti direktnu i osobnu implikaciju: radio i televizijske emisije, novine, knjige, dopisivanje, međunarodne telefonske veze, izmjene posjeta za vrijeme vikenda, direktne kulturne izmjene na nivou škole, međunarodni festivali živih jezika i druge slične aktivnosti.

V. Znanstvena fantastika u nastavi živih jezika

Jezični laboratorij bit će u budućnosti opremljen robotima koji će govoriti mnoge jezike i koji će profesora živih jezika osloboditi tereta poučavanja baza jezika za početnike (stupnjevi od 1 do 4), što danas čini najveći dio njegovih aktivnosti. Oslobođen tog rutinskog rada, profesor živih jezika preuzet će na sebe uloge dijagnostičara i savjetnika. Nastava živog jezika usredotočena na učenika zahtijevat će dvostruku specijalizaciju: normalnu kompetenciju za komunikaciju u određinom kodeksu i kompetenciju specijaliziranu u transakcijskim tehnikama na planu nastave.

Nijedno drugo znanje, priprema ili diploma neće se zahtijevati uz te kompetencije. Elementi primijenjene lingvistike potrebni za svako formiranje u jeziku poučavat će se zahvaljujući tehnikama individualne programirane nastave. Profesor živih jezika neće više provoditi u razredu tradicionalnu nastavu.

On će biti na raspolaganju u svojem osobnom uredu, aklimatiziranom i presvučenom taponom, tu će primati studente pojedinačno ili u skupinama od tri do četiri osobe i igrat će svoju ulogu dijagnostičara, savjetnika, prijatelja ili katalizatora.

Student živih jezika specijalizirat će se najčešće u transakcijskim izvedbama na više jezika. Neće biti iznimka vidjeti nekog studenta kako postaje kompetentan u dvanaestak jezika. On će moći izabrati da studira aritmetiku na ruskom, kazališnu umjetnost na francuskom, povijest na kineskom, zemljopis na rumunjskom, Bibliju na hebrejskom, književnost na engleskom i društvene nauke na japanskom, a ti će studiji ići istodobno s konverzionim tečajem arapskog i tečajem znanstvenog njemačkog jezika. I dok je danas prosjek od 400 sati intenzivnog učenja potreban za postizanje valjanog nivoa, u nekim od tih jezika u budućnosti će varijabila vrijeme biti znatno reducirana.

Tako ćemo istodobno s ekspanzijom velikih međunarodnih jezika posrednika u svim zemljama, zahvaljujući bilingvizmu, biti svjedoci i sve većeg broja osoba koje će usvajati i neki treći jezik (ili čak više jezika) s obzirom na napretke multilingvizma.

U toj perspektivi nastavi živih jezika nudi se briljantna budućnost koja mnogo obećava.